

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA

ŠTÝL RODINNEJ VÝCHOVY A VZŤAHOVÁ VÄZBA

Bakalárska práca

Študijný program: Psychológia

Školiace pracovisko: Katedra psychológie

Školiteľ: Doc. PhDr. Marta Popelková, Phd.

Nitra 2012

Miroslava Vargová

Ďakujem mojej školiteľke práce Doc. PhDr. Marte Popelkovej, Phd. za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktoré mi poskytla pri vypracovaní bakalárskej práce. Moje poďakovanie patrí riaditeľom škôl za umožnenie výskumu na školách. V neposlednom rade ďakujem aj študentom, ktorí mi dovolili nahliadnuť do svojich osobných pocitov.

ABSTRAKT

VARGOVÁ, Miroslava: Štýly rodinnej výchovy a vzťahová väzba. [Bakalárska práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva; Katedra psychologických vied. Školiteľ: Doc. PhDr. Marta Popelková, Phd. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc). Nitra: FSVaZ, 2012. 47 s.

Cieľom prezentovanej bakalárskej práce bolo zistiť vzťah medzi vnímaným preferovaným výchovným štýlom a a vzťahovou väzbou. Predpokladali sme, že existuje pozitívny vzťah medzi vnímaným štýlom vo výchove rodičov vzťahovou väzbou. Teoretické východiská a výskumy z danej oblasti boli východiskom pre empirické overovanie vzťahu medzi vnímaným preferovaným výchovným štýlom a vzťahovou väzbou. Na meranie sledovaných premenných sme použili dva meracie nástroje. Výchovný štýl sme merali dotazníkom ADOR (Adolescent o rodičoch) a vzťahovú väzbu sme merali nami preloženým dotazníkom IPPA (Dotazník citovej väzby). Výskumné predpoklady sme overovali u 67 adolescentov na gymnáziu a spojenej strednej škole. Z výsledkov nášho výskumu vyplýva, že existuje pozitívny vzťah medzi vnímaným autoritatívnym výchovným štýlom a bezpečnou vzťahovou väzbou. Predpoklad o pozitívnom vzťahu medzi vnímaným autoritárskym výchovným štýlom a neistou vyhýbavou vzťahovou sa v našom výskume nepotvrdil. Empirické dôkazy nášho výskumu sú použiteľné v terapii, v psychologickom poradenstve, v práci s deťmi a rodinami.

Kľúčové slová: štýly rodinnej výchovy, spôsob výchovy, vzťahová väzba, adolescent, rodina.

ABSTRACT

VARGOVÁ, Miroslava: Parental Rearing style and Attachment. [Bachelor thesis]. Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Social Sciences and Health Care; Department of Psychological Studies. Tutor: Doc. PhDr. Marta Popelková, Phd. Degree of Professional qualification: Bachelor Bc). Nitra: FSVaZ, 2012. 47 p.

A purpose of presented Bachelor Work was to explore relations between a perceived preferred parental rearing style and an attachment. The theoretical basis and research works from this area were starting points for an empirical testing of relation between monitored variables. We used two measuring tools for measuring of monitored variables. We measured the parental rearing style with a questionnaire ADOR (Adolescent about Parents) and the attachment we measured with a questionnaire IPPA (Inventory of Parent and Peers Attachment) that we translated. We presumed that there is a positive relation between the perceived parental rearing style by the attachment. We tested the research assumptions with 67 adolescents studying at a grammar school and a secondary school. The results show that there is the positive relation between the perceived authoritative parental rearing style the secure attachment. The assumption about a positive relation between the perceived authoritarian parental rearing style and an avoiding attachment has not been proved in our research. The empirical proves of our research are applicable in therapy, psychological consulting and in cooperation with children and families

Key words: parental rearing styles, attachment, adolescent, family.

OBSAH	
ABSTRAKT	3
ABSTRACT	4
1. ÚVOD	9
1.1 VÝSKUMNÝ PROBLÉM	10
1.2 RODINA A VÝCHOVA.....	10
1.3 VZŤAHOVÁ VÄZBA.....	20
1.4 ŠTÝL RODINNEJ VÝCHOVY, VZŤAHOVÁ VÄZBA A ADOLESCENCIA	27
1.5 VÝSKUMNÁ OTÁZKA A HYPOTÉZY	29
2. METÓDY	30
2.1 VÝSKUMNÝ SÚBOR	30
2.2 PREDVÝSKUM.....	31
2.3 PRIEBEH VÝSKUMU	31
2.4 POUŽITÉ METÓDY	32
3. ANALÝZA VÝSLEDKOV	34
3.1 VOĽBA ŠTATISTICKÉHO TESTOVACIEHO KRITÉRIA	34
3.2 VÝSLEDKY	35
4. DISKUSIA	39
ZÁVER	43

ZOZNAM TABULIEK

TABULKA 1	Model štýlov výchovy	s. 18
TABULKA 2	Rozloženie výskumného súboru podľa pohlavia	s. 31
TABULKA 3	Rozloženie výskumného súboru podľa veku	s. 31
TABULKA 4	Rozloženie výskumného súboru podľa školy	s. 32
TABULKA 5	Koeficienty šikmosti a strmosti u bezpečne pripútaných adolescentov	s. 35
TABULKA 6	Koeficienty šikmosti a strmosti u neisto pripútaných adolescentov	s. 35
TABULKA 7	Vzťah vnímaných dimenzií v štýle výchovy matky a vzťahovej väzby	s. 36
TABULKA 8	Vzťah vnímaných dimenzií v štýle výchovy otca a vzťahovej väzby	s. 36
TABULKA 9	Vzťah medzi vnímaným autoritatívnym výchovným štýlom matky a bezpečnou vzťahovou väzbou	
TABULKA 10	Vzťah medzi vnímaným autoritatívnym výchovným štýlom otca a bezpečnou vzťahovou väzbou	s. 38
TABULKA 11	Vzťah medzi vnímaným autoritárskym výchovným štýlom matky a neistou vzťahovou väzbou	s. 39
TABULKA 12	Vzťah medzi vnímaným autoritárskym výchovným štýlom otca a neistou vzťahovou väzbou	s. 39

1. ÚVOD

ČO SA V DETSTVE NAUČÍŠ, V DOSPELOSTI NÁJDEŠ ALEBO VŠETCI SME OBEŤAMI OBETÍ

Rodina je najstaršou spoločenskou inštitúciou. Ako základ každej ľudskej spoločnosti má zabezpečiť okrem iného dobré vzťahy v rodine, výchovu detí, emocionalizáciu vo vzťahoch, ako aj napomôcť deťom pri začleňovaní sa do budúceho života. V rodine dieťa dostáva základnú výchovu a uvádza sa do širších spoločenských stykov, v ktorých získava a preberá prvé vzory správania sa, získava prvé sociálne skúsenosti

Pevný rodinný kolektív a jeho vnútorný život, ciele, ktoré sleduje je výchovnou silou, nemožno ničím iným nahradiť. Rodina celoživotne ovplyvňuje svojich príslušníkov a je jedným z najvýznamnejších činiteľov determinujúcich rozvoj osobnosti človeka.

Každá rodina je silným výchovným činiteľom. Ako zdroj nového ľudského života je najlepším a prirodzeným prostredím, v ktorom sa ľudský jednotlivec môže zdravo rozvíjať. O úspešnosti výchovy v každej rodine rozhoduje charakter a intenzita vzťahov medzi rodičmi a ich deťmi (Tirpák, 2010).

Pre psychické zdravie a pohodu počas života nie je dôležitá iba rodina a jej výchova. Pre jedinca je dôležitá blízkosť matky, jej vrúcny vzťah. Bezpečná vzťahová väzba pomáha formovať vznikajúce procesy v detstve, ktoré časom dozrejú a majú nepretržitý vplyv na postupný rast osobnosti (Thompson, 2008). Je známe, že bezpečná vzťahová väzba predikuje lepšiu adaptáciu jedinca v živote, lepšie vzťahy s vrstovníkmi a romantickými partnermi. Výskumníci zistili mnoho korelátov, ktoré väzbu ovplyvňujú. My sme sa v našej práci zamerali na preskúmanie vzťahov medzi vzťahovou väzbou a vzťahmi s rodičmi.

1.1 VÝSKUMNÝ PROBLÉM

Pri vymedzení nášho výskumného problému sme vychádzali z pôvodnej Bowlbyho teórie vzťahovej väzby. Vzťahová väzba sa tvorí na základe ranných interakcií s rodičmi. Podľa Bowlbyho (1988) výchovný štýl rodičov nepochybne determinuje vznik typu vzťahovej väzby. Z výsledkov výskumov Doyl a Markiewicz (2005) vyplýva, že rozdiely v type vzťahovej väzby sú ovplyvňované priamo starostlivosťou opatrujúcej osoby.

Podľa Poorsheima (2000, In Thompson, 2008), či je vzťahová väzba bezpečná, alebo neistá je ovplyvnené výchovným štýlom rodičov. Karavalis et al. (2003), Doyl a Markiewicz (2005) uvádzajú, že vzťahová väzba má závažný vplyv na psychologickú adaptáciu v adolescenci a potvrdili aj stabilitu vzťahovej väzby do dospelosti. Uvedené naznačuje tendenciu, že vnútorné pracovné modely vzťahovej väzby ostávajú relatívne nezmenené počas celej dospelosti. V našom výskume sme sa zamerali na preskúmanie vzťahov medzi vnímaným preferovaným výchovným štýlom a vzťahovou väzbou u adolescentov.

1.2 RODINA A VÝCHOVA

Základné charakteristiky rodiny

Rodina pre deti predstavuje spočiatku jediný – i keď malý spoločenský svet. Deti si v rodine vytvárajú prvé sociálne vzťahy, v rodine učia prijímať a opätovať prejavy lásky, prijímať požiadavky rodičov a prispôsobovať sa im. Vo vytváraní základných skúseností v kontakte s ľuďmi zohrávajú tieto vplyvy nezastupiteľnú úlohu (Čáp, 1997). Zat'ková (2002) vo svojom výskume uvádza, že dieťa, ktoré neprežíva v rodine lásku, bezpečnosť a istotu môže byť vystavené v ďalšom živote mnohým problémom. S touto myšlienkou sa zhoduje aj Čáp (1997) a upozorňuje na dôležitý vplyv rodičov, najmä matky

V tejto súvislosti spomenieme pojem zdravá rodina. Podľa Tirpáka (2010) zdravá rodina nie je hotový stav, predstavuje však určitý proces. Rodina je skutočne zdravá vtedy, keď je prirodzená a normálna. Zdravá rodina má poskytovať pocit emočnej blízkosti, súdržnosť, nezávislosť, vzájomnosť, ale zároveň aj samostatnosť a osobnú zodpovednosť (Tirpák, 2010, Výrost, Slamneník, 1998).

Funkcie rodiny

Rodina plní v spoločnosti, jednak aj v živote členov radu svojich funkcií. Funkcie rodiny nie je možné plniť v izolácii. Napĺňanie rôznych funkcií rodiny závisí od spätosti so sociálnym prostredím, so sociálnou sieťou rodiny. Základom funkčnosti je kvalita rodinných vzťahov a kvalita rodinnej interakcie.

Doposiaľ sa nenašla priaznivejšia bunka spoločnosti, akou je rodina, v ktorej sa môže vykonávať výchova detí. Rodinná výchova nemusí byť len pozitívna, v patologických rodinách môže byť výchova aj negatívna. Negatívne rodičovské správanie zvyšuje pravdepodobnosť, že sa u dieťaťa vyvinú poruchy správania, ktoré vyvolajú pohyb v interakcii rodič - dieťa a ďalej stresujúco pôsobia na rodičov (Čáp, 1996).

Podľa Šimovej (1998) fungovanie rodiny vymedzujú dve zásadné funkcie:

- a) zabezpečovacia funkcia – poskytujúca. Zabezpečovacou funkciou sa myslí na komplexné zabezpečenie potrieb všetkých členov rodiny.
- b) socializačná funkcia – zahŕňa v sebe všetky formatívne akcie rodiny, primárne zamerané na deti. Každý z pohľadov na oblasť rodiny vníma a vyzdvihuje jedinečnosť pôsobenia socializačnej funkcie. Má nenahraditeľný význam a vplyv pre formovanie zdravého vývinu detí ale aj ostatných členov rodiny (In Koteková et.al, 1998).

Podľa Kačániho (1999) sú najdôležitejšími funkciami rodiny:

1. uspokojovanie emocionálnych potrieb (reprodukčná funkcia)
2. zabezpečovanie materiálnych potrieb (ekonomická funkcia)
3. usmerňovanie správneho vývinu dieťaťa (výchovná funkcia)

V publikáciách jednotlivých autorov (Šimová, 1998, Kačáni 1999, Tirpák 2010, Oravcová 2007) sú považované za najdôležitejšie viaceré funkcie. Za základ pre potreby našej práce sme si vybrali funkcie rodiny tak ako ich opisuje Oravcová (2007). Funkcie rodiny sú opisované jednotlivo, v realite sa však prelínajú. Možnosti plnenia jednej funkcie ovplyvňujú kvalitu plnenia inej funkcie.

a. Biologická funkcia

Biologická funkcia zahŕňa sexualitu ako takú a reprodukciu (zabezpečuje reprodukciu rodiny, daného rodu a tým aj reprodukciu celej spoločnosti). Biologická funkcia sa uskutočňuje aj v sexuálnych vzťahoch partnerov. Sexuálne vzťahy partnerov sú výrazným stabilizačným faktorom partnerstva a následne celej rodinnej štruktúry (Oravcová, 2007).

Biologická funkcia nezahŕňa len počatie dieťaťa ale tiež kvalitnú starostlivosť a hlavne o zabezpečenie adekvátnych podmienok pre zdravý vývin dieťaťa. Jednou zo základných biologických potrieb dieťaťa je jeho prirodzená výživa – dojčenie. Nemenej podstatná biologická potreba je ochrana dieťaťa pred negatívnymi vplyvmi. Dieťa pozitívne vníma nežnosť, starostlivý dotyk, mäkkosť. Nevôľou odpovedá na silné svetlo, náhly hluk a podobne (Tirpák, 2010).

b. Výchovná funkcia

Výchovná funkcia spočíva v úlohe vytvoriť dieťaťu adekvátne podmienky pre úspešný proces socializácie. Pomocou výchovnej funkcie sa dieťa učí poznávať a nadväzovať medziľudské vzťahy. Utvára sa jeho obraz JA a vytvárajú sa emocionálne a charakterové základy osobnosti. Dieťa si v rodine osvojuje normy, postoje, vzorce správania, zručnosti a spôsobilosti, interiorizuje životné hodnoty (Tirpák, 2010). Výchovná funkcia spočíva v skutočnom záujme rodičov o dieťa. Všestranný a harmonický vývoj osobnosti by mal byť hlavným cieľom výchovnej funkcie.

c. Ekonomická funkcia

Ekonomická funkcia spočíva v úlohe rodiny zabezpečiť dostatok prostriedkov k uspokojeniu biologických potrieb členov rodiny (Oravcová, 2007). Ekonomická funkcia znamená zabezpečenie príjmu rodiny na základné potreby, ale i na potreby osobného rozvoja. Jedlíčková (2005) vo svojom výskume potvrdila, že rodičia sa najčastejšie hádajú pre peniaze.

d. Emocionálna funkcia

Uspokojovanie emocionálnych potrieb dieťaťa je predpokladom správneho rozvíjania v oblasti citov a vôle, intelektu, v chápaní seba ale aj v správaní a interakcii s okolím.

Rodina je miesto, kde dieťa môže vyjadrovať celú škálu pocitov a kde sa prežíva široká pestrosť emocionálneho života (Tirpák, 2010).

Šatánek (2004) uvádza, že emocionálna funkcia je nezastupiteľná a realizuje sa na troch úrovniach a to – medzi manželmi, medzi rodičmi a deťmi a medzi súrodencami. Základným predpokladom šťastnej, fungujúcej rodiny a predpokladom pre spokojný život sú dobré citové vzťahy na všetkých troch úrovniach.

e. Ochranná funkcia

Ochranná funkcia spočíva v úlohe rodiny, najmä rodičov vytvoriť pre dieťa bezpečné miesto, kde sa cíti chránené. Rodina je miesto, kde sa dieťaťu nemôže nič stať, je to miesto, kam sa môže uchýliť pred nebezpečenstvami vonkajšieho sveta. Ochranná funkcia je významná v útlove veku dieťaťa, no nestráca na svojom význame ani v neskorších rokoch.

Manniová (2007) podľa výsledkov výskumov jednotlivých autorov (Keck 1997, Tamášová 2006, Dietrich 1991), demonštruje, že rodina neplní svoje funkcie. V rodinách prevláda autoritársky štýl výchovy a v interakčných vzťahoch prevláda nezáujem a neschopnosť plnenia si rodičovských povinností. V rodinných vzťahoch absentuje úcta s uvedomenie si hodnoty dieťaťa.

Výchova všeobecne a spôsoby výchovy

Výchova je podľa psychologického slovníka definovaná ako zámerný, viac či menej systematický spôsob rozvíjania citových a rozumových schopností človeka. Výchova má vplyv na utváranie postojov, spôsobov správania v súlade s cieľmi danej skupiny a kultúry (Hartl, Hartlová 2010). Havlík (2002) popisuje výchovu ako sociálne formovanie jednotlivca v rámci určitej spoločnosti. Čáp (1997, str.135) definuje výchovu ako „zámerne a viac alebo menej sústavné pôsobenie na jedinca i na skupiny podľa určitého výchovného cieľa s použitím výchovných cieľov a metód.“

Čáp (1996) pre lepšie pochopenie výchovných situácií a odlišných účinkov výchovného prostredia, či postupu používa pojem *spôsob výchovy*. Spôsob výchovy znamená celkovú interakciu a komunikáciu dospelých (matky, otca, učiteľa) s dieťaťom. Spôsob výchovy sa prejavuje voľbou rôznych postupov a metód, a k nim zodpovedá správanie a prežívanie

dieťaťa, ktoré znovu ovplyvňuje správanie dospelého. Výchova, interakcia rodič – dieťa je dvojsmerná záležitosť. Správanie rodičov je ovplyvňované správaním dieťaťa takou mierou ako rodičia ovplyvňujú svoje deti.

Výchova v rodine zahŕňa množstvo činností a vzájomného pôsobenia dospelých s deťmi. V snahe o dosiahnutie výchovných cieľov dospelí používajú rozličné výchovné prostriedky a metódy ako je kladenie požiadaviek, kontrola, pochvaly, odmeny a tresty atď. Rovnaký výchovný prostriedok, alebo postup je niekedy účinný, niekedy neúčinný a niekedy vedie k pravému opaku. Závisí to na vychovávateľovi, na vychovávanom a na ich vzájomnom vzťahu. Ale samozrejme je výchova stále ovplyvňovaná rozličnými situáciami a mnohými externými podmienkami (Čáp, 1996).

Výchova v rodine

Význam rodinnej výchovy vyplýva z toho, že v období svojho vývinu, trávi dieťa najviac času v rodinnom prostredí. Okrem toho intenzita rôznych výchovných vplyvov, ktorým dieťa v tomto období podlieha je silne umocnená citovými vzťahmi členov rodiny (Bakoš, 1977).

Špecifickosť cieľov rodinnej výchovy je daná podmienkami v ktorých sa táto výchova uskutočňuje. Medzi dieťaťom, rodičmi a súrodencami dieťaťa sa od prvých rokov jeho života vytvárajú citové vzťahy. Rodina podstatne ovplyvňuje hodnotenie a sebahodnotenie, životné aspirácie a celú osobnosť dieťaťa. Špecifickosť vzťahov v rodine sú dané rodinnou výchovou (Vorlíček, 1984).

Rodina sprostredkúva prvú sociálnu skúsenosť a vychádzajú z nej prvé výchovné podnety. Dôležitosť rodiny spočíva v tom, že na dieťa pôsobí v už čase, keď sa ešte nedostáva do styku s inými socializačnými podnetmi. Intenzita vplyvu výchovy nie je vždy rovnaká. V priebehu všetkých vývinových fáz osobnosti si však rodina zachováva svoj významný vplyv (Baláž et al. 1987). Jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré ovplyvňujú zdravý vývin jedinca v rodinnej výchove je emocionalita. Podľa Čápa (1996) je vo výchove podstatný emočný vzťah k dieťaťu. Uspokojovaním emocionálnych potrieb poskytuje rodina pocit bezpečnosti a súčasne aj pocit intimity vzťahov počas celého života jedinca, od narodenia až do dospelosti. Uspokojovaniu emocionálnych potrieb dieťaťa pripisuje Kon (1986, In Koteková, et al., 1997) nemalú dôležitosť. Nedostatok prejavov rodičovskej lásky Kon (1986) spája s menšími predpokladmi k získaniu vysokej sebaúcty, ustáleného kladného sebaobrazu a vytváraniu vreľých priateľských vzťahov. U ľudí, ktorí nedostávali

dostatok rodičovskej lásky a pozornosti boli častejšie pozorované psychosomatické, psychologické a neurotické poruchy. Podľa Taxovej (1987, In Koteková, et al., 1997) sa menia iba nároky detí na spôsob uspokojovania citových potrieb, ale samotná potreba bezpečného a akceptujúceho zázemia, rodičovskej lásky ostáva.

Podmienky dobrej rodinnej výchovy

Rodina výchovne vplýva priamo, ale výchovne pôsobí aj nepriamo. Priamo pôsobí tým, že rodičia, alebo aj starší súrodenci v súvislosti s opaterou, starostlivosťou o správny vývin dieťaťa cieľavedome a sústavne vychovávajú. Nepriame pôsobenie sa prejavuje tým, že dieťaťu rodina vytvára spoločenské prostredie, ktorého celková atmosféra sa odráža na psychike dieťaťa a formuje jeho duševný vývin (Bakoš, 1977). V rodine, v ktorej pričinením rodičov panuje radostná pohoda vyvierajúca zo vzájomnej úcty a lásky rodičov, hlavným zmyslom rodinného života je starostlivosť o výchovu detí a rodičia slúžia deťom ako vzor prácou, humánnym vzťahom a celkovou kultúrnosťou správania – v takej rodine je už samotné prostredie silným výchovným činiteľom. Naopak, v rodine, kde je vzájomný vzťah rodičov poznačený egoizmom, neúctou, nezájmom alebo nedostatočnou starostlivosťou o vývin detí, kde sa neutvárajú podmienky pre citové vyžitie členov rodiny – tam nie sú podmienky ani pre cieľavedomú výchovu detí.

Rodina je prvým a najdôležitejším miestom práve z hľadiska výchovy potrieb. Plní dôležitú úlohu v uspokojovaní hmotných potrieb jednotlivých jej členov.

a) vzájomné vzťahy rodičov – súlad v rodine

Vzájomné vzťahy rodičov rozhodujúcim spôsobom determinujú celý obsah rodinného života, utvárajú atmosféru - dobrú, či zlú. V psychickom vývine dieťaťa sa odrážajú vzťahy medzi členmi v rodine, pretože prostredníctvom nich sa dieťa dostáva k bohatým, intenzívnym duševným zážitkom, ktoré ho formujú z citovej a osobnostnej stránky (Bakoš, 1977). Vzťahy medzi rodičmi a deťmi z hľadiska výchovy nie sú podstatné len v období detstva, ale aj v období dospievania a adolescencie.

Starostlivosť o deti, rodinné prostredie a vzájomný vzťah rodičov majú pre vývoj veľký význam aj z iných príčin. Psychológovia a detskí lekári upozorňujú na dôsledky tzv. psychickej deprivácie, ktorá môže nastať aj u detí vyrastajúcich v normálnom rodinnom prostredí. Citová a sociálna deprivácia vzniká vtedy, ak dieťaťu chýbajú styky s ľuďmi

a citové zážitky lásky, citová viazanosť, alebo keď mu nik neprejavuje svoju náklonnosť a lásku. Pritom je dôležité zistenie, že v utváraní citového života je dieťa odkázané na isté citové vzťahy rodičov (Bakoš, 1977).

b) autorita rodičov

Prirodzená autorita rodičov je ďalšou dôležitou podmienkou úspešnej rodinnej výchovy. Pre dieťa má každá rada alebo pokyn veľkú váhu a vážnosť, keď dieťa rodičovi prejavuje patričnú úctu. Podľa Vališovej (1999) (In Manniová, 2007) deti potrebujú milujúcu autoritu, bezpečné vedenie a vymedzené hranice správania.

Autorita rodičov je v očiach dieťaťa založená v mladšom veku na vekovom rozdieli. Dieťa spočiatku prijíma dospelého ako nadradenú bytosť, ktorú musí poslúchať, pretože rodič je múdrejší a skúsenejší ako dieťa. Postupne však ako dieťa nadobúda nové poznatky a skúsenosti, poznáva ďalších ľudí, získava schopnosť porovnávať kvality a schopnosti jeho rodičov (Bakoš et al. 1977). Manniová (2007) uvádza, že správnu autoritu, vážnosť a úctu, si môžu rodičia u detí získať úprimným vzťahom k deťom, jednotným spôsobom vo výchove, ale predovšetkým príkladným životom.

Vyhnáľková (2004) uvádza dva protipóly v prístupe rodičov ku deťom. Tým prvým je, keď rodičia od útleho detstva považujú svoje deti za rovnocenných partnerov. Dieťaťu nie je jasné, kto rozhoduje, rodičia sami nechávajú svoju prirodzenú autoritu „rozplynúť“. V opačnom extrémne sa nachádzajú rodičia, ktorí v nových situáciách reagujú príliš autoritatívne, bez ohľadu na potreby dieťaťa. Rodičia čelia často v takýchto prípadoch vlastnej úzkosti a obavám z toho, že nevedia, aké môžu mať ich liberálnejšie postoje dôsledky na správanie dieťaťa.

Štýly rodičovskej výchovy v rodine

Jednotlivé rodiny sa diferencujú spôsobom života aj samotným štýlom výchovy v rodine. Skôr ako rodičia začnú svoje deti priamo vychovávať, vychovávajú ich už svojím spôsobom života. A.S. Makarenko (In Bakoš, 1977) uvádza, že rodičia vychovávajú v každej chvíli života, dokonca aj vtedy, keď nie sú v priamej prítomnosti detí. Rodičia svoje deti vychovávajú aj tým, ako sa správajú voči svojmu okoliu, priateľom, ale aj svojím spôsobom života.

Spôsob výchovy je ovplyvňovaný tromi skupinami podmienok vo vzájomnej interakcii. Podľa Čápa (1996) sú to:

- a) osobnostné vlastnosti a skúsenosti vychovávajúcich;
- b) vlastnosti a skúsenosti vychovávaných detí, ich správanie a pôsobenie na dospelých, ktorí sa ich snažia vychovávať;
- c) spoločensko–historické podmienky od ekonomických, kultúrnych až po výchovné tradície zeme, rodiny alebo školy.

V odbornej literatúre sa z hľadiska delenia výchovných štýlov stretávame s rôznym delením. Jeden z modelov pre utriedenie štýlov rodinnej výchovy popísali Maccobyová a Martin (1983, In Fontana 2003). Tento model popisuje dve hlavné dimenzie správania rodičov (viď. tabuľka 1). Tieto dimenzie sa vzájomne kombinujú a tak vytvárajú štyri odlišné vzorce správania v rámci starostlivosti o dieťa.

Tab. 1: Model štýlov výchovy (Maccoby, Martin, 1983, In: Fontana, 2003)

Rodičia	akceptujúci	odmietajúci
vyžadujúci a ovládajúci	<i>autoritatívny štýl</i>	<i>autoritársky štýl</i>
nevyžadujúci a neovládajúci	<i>zhovievavý štýl</i>	<i>zanedbávajúci štýl</i>

Maccobyová a Martin (In Fontana, 2003) považujú *autoritatívny štýl* rodinnej výchovy za optimálny. Rodičia vyžadujú od detí, aby sa správali rozumne a spoločensky na úrovni. Rodičia od svojich detí vyžadujú aby ich správanie odpovedalo ich veku a schopnostiam. Svoje rozhodnutia sa rodičia snažia svojim deťom zdôvodniť a zaujímajú sa o city a názory dieťaťa. Takto vychovávané dieťa je nezávislé, úspešné, kamarátske, spokojné a usilujúce sa o najlepší výkon. Baumrind (1996, In Kelly 2011) výskumom potvrdila, že deti vychovávané v rámci autoritatívneho štýlu reagujú prosociálne, dokážu nezávisle premýšľať a prirodzene rešpektujú autoritu dospelých.

Autoritársky štýl výchovy na druhej strane presadzuje moc a ovládanie bez vrelosti. Rodičia stanovujú jasné pravidlá a absolútne nároky bez obojstrannej komunikácie. Autoritársky rodič si vyžadujú poslušnosť a úctu k autorite. Dieťa vychovávané autoritárskym štýlom má sklon k sociálnej izolácii. Dievčatá sú zvyčajne závislé na autorite a chlapci majú agresívne sklony voči vrstovníkom. Šramová (2005) uvádza, že autoritárska výchova negatívne ovplyvňuje formovanie identity adolescentov.

V zhovievavom rodičovskom štýle sú rodičia orientovaní na dieťa. Rodičia sú prijímajúci a reagujúci, na dieťa však kladú veľmi malé požiadavky. U detí vychovávaných v zhovievavom štýle prevláda pozitívne citové ladenie. Deti sú nezrelé, ale živé. Deti sa nedokážu spoľahnúť sami na seba a nedokážu ovládať svoje impulzy. V zhovievavej výchove namiesto poriadku v rodine nastupuje anarchia. Vyhnáľková (2004) poukazuje, že dieťaťu je zhovievavým rodičom daná neprimeraná moc. Tá vedie skôr k úzkosti, než k slobodnému rozvoju osobnosti. Deťom nie je jasné, kto rozhoduje.

Zanedbávajúci štýl výchovy sa objavuje u rodičov, ktorí sú príliš zamestnaní svojimi činnosťami a sú nezúčastnení na živote detí. Rodičia si nevšímajú názory a city dieťaťa a taktiež sa vyhýbajú obojstrannej komunikácii. Zanedbávané dieťa neovláda svoje city a impulzy. Deti majú sklon k náladovosti a trpia nedostatkom sústredenia (Fonatana, 2003).

McFarlane, Bellissimo a Norman (1995, In Kelly, 2011) identifikovali spôsob výchovy ako hlavný determinant pre fungovanie rodiny a pre celkovú pohodu adolescentov.

Štruktúra typu výchovy, podľa M. Pilkiewicza ako uvádza Zelina (1996) je založená na troch dimenziách:

- a) náročnosť vs. Nenáročnosť
- b) kontrola vs. sloboda
- c) odmeňovanie vs. trestanie.

Kombináciou týchto prístupov dostávame deväť typov, resp. štýlov výchovy:

1. *výchova úspechmi*, charakterizuje ju láska a akceptácia, nenáročnosť, kontrola požiadaviek, časté používanie odmien;

2. *nadmieru starostlivá výchova*, charakterizuje ju silná láska, empatia, taktiež častá kontrola, používanie odmien;
3. *liberálna výchova*, resp. zhovievavá, pre ktorú sú charakteristické nízke požiadavky, zriedkavá kontrola, tiež láska a akceptácia;
4. *demokratická výchova*, tu dominuje láska a akceptácia, vysoké požiadavky, zriedkavá kontrola a používanie odmien;
5. *rigorózny (prísny) autokratizmus*, charakteristické je chýbanie akceptácie a empatie, priam až nepriateľstvo, vysoké požiadavky, častá kontrola a trestanie ako hlavný spôsob vplyvu;
6. *punitívny (trestajúci) autokratizmus*, vyznačuje sa vysokým stupňom nepriateľstva, častou kontrolou a trestaním, chýbaním empatie a akceptácie;
7. *príležitostný autokratizmus*, charakterizuje ho chýbanie kongruencie, empatie, vysoké požiadavky, ale zriedkavá kontrola a trestanie;
8. *zanedbávajúca výchova*, je typická nepriateľstvom, nízkymi požiadavkami a chýbaním posilnenia (nepoužíva ani odmeny ani tresty);
9. *odmietavá výchova* je charakteristická prísnymi trestami, odmietaním, nízkymi požiadavkami a trestaním.

Rodičia môžu štýl výchovy v priebehu doby meniť. Model štyroch štýlov výchovy a jemu zodpovedajúcich prejavov dieťaťa poskytuje vzorce typického správania. Podľa Bakoša (1977) treba v záujme detí a v záujme pokračovania dobrých vzťahov medzi rodičmi a deťmi v období dospievania výchovný štýl zmeniť.

Rodina zámerne vstępuje deťom určité názory a normy, na to, aby svojím spôsobom života formovala osobnosť dieťaťa. Podľa Čápa (1996) formovanie osobnosti dieťaťa, najmä jeho vytyčovanie cieľom a požiadaviek na seba samého ovplyvňujú rôzne formy spôsobu výchovy. Spôsoby výchovy sa diferencujú kladením požiadaviek a formou kontroly dieťaťa.

Pre úspešnú rodinnú výchovu je významným predpokladom dobrý vzťah medzi rodičmi a deťmi. Veľkú úlohu vo výchove má predovšetkým osobný príklad rodičov, dôvera a úcta k ich rodičom. Ako uvádza Čáp (1996) základným momentom vo výchove je emočný vzťah k dieťaťu a ten súvisí s úctou k osobnosti, všeobecnejšie hodnotením človeka, osobnosti: s optimistickým, alebo naopak pesimistickým pohľadom na osobnosť a jej

hodnotenie. Môžeme teda zhrnúť, že od preferovaného výchovného štýlu rodičov bude závisieť, či bude dieťa aktívne, pasívne, konštruktívne, alebo deštruktívne pri svojom presadzovaní sa aktuálne i v dospelosti.

1.3 VZŤAHOVÁ VÄZBA

Vzťahovú väzbu poznáme pod názvom attachment, či pripútranie. Väzba vyjadruje potrebu dieťaťa, neskôr aj dospelého, vytvoriť si intímny vzťah poskytujúci bezpečie. Autorom teórie je Bowlby (1973, In: Bretherton, Munholland 2008) a charakterizuje vzťahovú väzbu ako správanie ľudskej bytosti od kolisky do hrobu: ...*“vzťahová väzba je hypotetický konštrukt vyjadrujúci trvalé emocionálne puto, ktoré spája jednu osobu s druhou osobou. Druhá osoba býva považovaná ako múdrejšia a silnejšia a nedá sa nahradiť inou osobou.”* Za jednu zo základných biologických funkcií vzťahovej väzby je považovaná ochrana. Vytvorenie ochrany je jedným z predpokladov prežitia a zdravého vývinu jedinca (Bretherton, Munholland 2008). Pri vzťahovej väzbe sa prejavuje forma správania, kedy dáva dieťa prednosť blízkosti s určitou osobou, blízkosť si dieťa vyžaduje a udržuje. Bowlby (2010) považuje udržiavanie kontaktu s blízkou dôveryhodnou osobou za prirodzený ľudský fenomén. Osoba, na ktorú vzťahová väzba býva v typických prípadoch zameraná, je matka (Hašto, 2005). Pre potreby našej práce budeme za vzťahovú figúru považovať matku dieťaťa.

Vytvoreniu vzťahovej väzby predchádza väzbové správanie (attachment behaviour) (Hašto, 2005). Väzbové správanie sa u dieťaťa aktivuje napríklad pri strachu, alebo vyčerpaní. Zmyslom aktivácie väzbového správania je potreba blízkosti vzťahovej figúry. Väzbové správanie signalizuje vzťahovej figúre (matke) jeho potreby. Skúsenosti s uspokojovaním potrieb resp. odmietavou reakciou matky si dieťa zvnútorňuje a utvára si špecifické predstavy a očakávania. Tie sa integrujú do vnútorných pracovných modelov vzťahovej väzby.

Bowlby 1983 (in Hašto 2005) uvádza, že v priebehu zdravého vývinu dochádza najprv k vybudovaniu emočnej vzťahovej väzby k rodičovi, neskôr sa emočná vzťahová väzba vytvára aj medzi dospelými. Správanie zamerané na vytvorenie vzťahovej väzby, taktiež správanie pri už vytvorenej vzťahovej väzbe má inštinktívnu povahu. Cieľom správania

pri vzťahovej väzbe je udržiavanie určitého stupňa blízkosti k vzťahovej figúre, matke a komunikácia s ňou.

Hašto (2005) zdôrazňuje, že pevné trvanie vzťahovej väzby prežíva človek ako zdroj istoty, pokoja a pohody. Keď sa objaví vzťahová figúra, u dieťaťa to vyvolá radosť. Pri udržiavaní vzťahovej väzby, ako aj pri prerušení, alebo jej obnovovaní vznikajú silné emócie. Hrozba straty vyvoláva úzkosť, udržiavanie väzby sa dá opísať ako láska.

Vnútorne pracovné modely vzťahovej väzby

Vnútorne pracovné modely citovej väzby (Main et al 1985 In D. Coyl, 2010, Bretherton, Muholland, 1999) sú psychické štruktúry, ktoré riadia správanie, spracovanie informácií a reguláciu emócií. Vnútorne pracovné modely sa vyvíjajú v čase (zvyčajne sa formujú v prvých rokoch života) a sú založené na reálnej skúsenosti z opakovaných interakcií medzi matkou a dieťaťom. Podľa Main et al (1985, In D. Coyl, 2010) sa modely stanú psychicky internalizované ako súbor očakávania svojho správania a taktiež správania. Hašto (2005) dopĺňa, že vnútorne pracovné modely reprezentujú samotného jedinca a hlavné znaky sveta okolo. Pomocou vnútorných pracovných modelov dokáže jedinec vytvoriť očakávania a vie predpovedať ako sa bude okolie správať. Modely dávajú dieťaťu a neskôr aj dospelému jednotlivcovi doslova nástroj pre plánovanie svojho správania. S tým korešponduje aj definícia Lukasa et al (In: D. Coyl, 2010), ktorí charakterizujú vnútorne pracovné modely ako komplexné schémy, ktoré zahŕňajú pocity vlastnej ceny jedinca (self-worth) a seba prijatia (self-acceptance) a zároveň schopnosť reagovať na správanie vzťahových osôb, neskôr okolia. Collins a Read (1994, In Simpson, Belsky, 1999) podrobnejšie popisujú obsah vnútorných modelov na zážitky a spomienky spojené so vzťahovou väzbou. Pomocou vnútorných pracovných modelov dieťa očakáva správanie druhých vo vzťahu. Ciele a potreby spojené s attachmentom a stratégie spojené s dosiahnutím cieľov si dieťa vytvára tiež pomocou vnútorných modelov vzťahovej väzby.

Za najdôležitejšie pre definovanie vzťahovej väzby považujeme delenie vnútorných pracovných modelov na dva hlavné modely – model seba a model druhých. Dieťa si vyvinie *pozitívny model seba* ako sebavedomého jedinca a aj pozitívny model druhých ako dôveryhodných, ak je opatrujúca osoba ochotná pomáhať a správne reaguje na potreby dieťaťa. Dieťa si vytvorí *negatívny model seba* ako bezcenného a negatívny model okolia

ako odmietajúcich, keď opatrujúca osoba odmieta snahy dieťaťa o získanie ochrany, bezpečia a pohodlia (Bowlby 1973, In: Simpson, Belsky 1999).

Bowlby (2010) sa domnieva, že pracovné modely vytvorené v detstve majú tendenciu relatívne nezmenené pretrvať počas celej dospelosti. Modely ovplyvňujú vytváranie vzťahov s dôležitými osobami, a taktiež aj vytváranie intímnych vzťahov. Vnútorne modely vzťahovej väzby sa utvárajú na základe väzbových modelov v detstve. Najintenzívnejšie sú počas adolescencie, pretože predpokladajú určitý stupeň generalizácie a abstrakcie (Allen & Land, 1999).

Fázy vo vývine vzťahovej väzby

U dieťaťa vzniká rad behaviorálnych systémov sprostredkujúcich vzťahovú väzbu. V bežnom rodinnom prostredí, v ktorom je väčšina detí vychovávaných, tieto systémy zrejú a vyvíjajú sa určitým pomerne stabilným spôsobom.

Bowlby (2005) v súlade s výsledkami výskumov (Dornes 1994, 2000, Stren 1998, In Hašto, 2005) tvrdí, že dieťa pri narodení rozhodne nie je „tabula rasa“. Dieťa je už pri narodení vybavené celým radom okamžite aktivovateľných vzorcov správania. Niektoré tieto vzorce medzi ktoré patrí napríklad plač, cicanie, alebo orientácia, sú už určitými základnými kameňmi pre neskorší vývin vzťahovej väzby. Keď sa každá z týchto foriem správania objaví prvýkrát, je väčšinou jednoducho štruktúrovaná. Dieťa je schopné istej diskriminácie od samého začiatku. U dieťaťa existuje výrazná tendencia reagovať špecifickým spôsobom na rôzne druhy podnetov, ktoré prichádzajú od druhého človeka – zrakové podnety ľudskej tváre, kinestetické pohyby ľudských rúk alebo tela, sluchové podnety ľudského hlasu. Z týchto drobných začiatkov vznikajú vysoko diskriminujúce a komplexné systémy, ktoré po celý zvyšok života sprostredkujú vzťahovú väzbu.

Simpson, Belsky (2008) uvádzajú, že vzťahová sa väzba skladá z činností, ktoré upevňujú blízkosť medzi dieťaťom a matkou. Dieťa si blízkosť rodičov získava tromi spôsobmi. Prvým je signálne správanie, napr. úsmev, ktorý má za cieľ matku k dieťaťu pritiahnúť za účelom pozitívneho kontaktu. Averzívne správanie, napríklad plač, prilákala matku a hlavným cieľom je ukončenie averzívnej reakcie. Tretím je aktívne správanie, napríklad približovanie, ktorého cieľom je približovanie sa k matke. Spomínané tri spôsoby vedú k rovnakej funkcii a to je udržanie si telesnú blízkosť matky a zvýšiť šancu na prežitie.

1. fáza: orientácia a signály bez rozlišovania osoby

Dieťa v priebehu fázy orientácia a signály bez rozlišovania osoby reaguje určitým spôsobom na rôznorodé stimuly, bez výraznejšej preferencie j jednej osobe. Prvá fáza zvyčajne trvá 8 až 12 týždňov. K prejavom správania dieťaťa patrí orientácia k človeku, sledovanie človeka očami, usmievanie sa, žvltanie. Dieťa často prestáva plakať, keď začuje ľudský hlas, alebo uvidí ľudskú tvár. Asi po dvanástich týždňoch sa zvyšuje intenzita priateľských reakcií, ktoré sú spojené so spontánnosťou a pôžitkom (Bowlby, 2010).

2. fáza: orientácia a signály, ktoré sú zamerané na jednu alebo viaceré osoby

Podľa Hašta (2005) druhá fáza, orientácia a signály, ktoré sú zamerané na jednu alebo viaceré osoby trvá do 7 mesiaca, podľa okolností aj omnoho dlhšie. Dieťa sa správa rovnako priateľsky k ostatným osobám vo svojom okolí ako k prvej osobe. Dieťa však diferencuje matku od cudzích ľudí a najvýraznejšie reaguje práve na matku, pretože majú najviac interakcií.

3. fáza: udržiavanie blízkosti k rozoznávanej osobe prostredníctvom lokomócie a signálov

V tretej fáze Bowlby (2010) opisuje spôsob správania dieťaťa ako stále viac diferencovaný. Dieťa je aktívnejšie pri iniciovaní kontaktu. Dieťa má tendenciu nasledovať matku pri jej odchode, pri návrate matku zdraví a používa ju opäť ako východiskovú základňu. Podľa Brethertona a Munhollanda (2008) vo fáze udržiavanie blízkosti k rozoznávanej osobe prostredníctvom lokomócie a signálov prichádza u dieťaťa k redukcii priateľských vzťahov, niektoré osoby selektívne vníma ako figúry väzby, iné nie. K cudzím ľuďom je dieťa veľmi opatrné. V priebehu fázy si dieťa začína vytvárať vnútorné pracovné modely vzťahovej väzby. Zvyčajne treia fáza začína okolo 6-7 mesiaca, no jej začiatok sa môže posunúť až do obdobia po prvom roku. Trvať môže do druhého až tretieho roku.

4. fáza: budovanie partnerstva korigovaného cieľom

Dieťa sa pozorovaním matkinho správania postupne učí, aké má ciele, plány a hodnoty. Správanie dieťaťa je flexibilnejšie a jeho obraz o svete je komplexnejší. Dieťa nadobúda vhl'ad do matkiných emócií. Dieťa si vytvára viac-menej primitívnu kognitívnu mapu, kde

sa matka považuje za nezávislý objekt, ktorý pretrváva v čase a priestore a pohybuje sa predvídateľne. Určenie začiatku fázy budovania partnerstva korigovaného cieľom nie je presné, predpokladá sa po druhom roku dieťaťa, bližšie k tretiemu. (Bowlby, 2010).

Dieťa vo fáze orientácia a signály bez rozlišovania osoby jednoznačne pripútané nie je. Pripútanie je jednoznačné až vo fáze udržiavanie blízkosti k rozoznávanej osobe prostredníctvom signálov a lokomócie – tretia fáza. Do akej miery je pripútané vo fáze orientácia a signály, ktoré sú zamerané na jednu alebo viaceré osoby, záleží od presného definovania vzťahovej väzby. Bowlbyho (2010) názor je, že vzťahová väzba nie je niečo sekundárne, vznikajúce napr. na základe ukojenia hladu, ale je to primárny vrodenný program.

Typológia vzťahovej väzby

Typológiu vzťahovej väzby vypracovala Ainsworthová (1985, In: Cassidy, 2008) a vychádzala z viacerých predpokladov pri vypracúvaní svojej výskumnej metodiky. Prvá časť predpokladov sa týka systému vzťahovej väzby, druhá systému exploračného správania. Ako východiskový poznatok je, že deti majú už okolo jedného roka vyprofilované správanie súvisiace so vzťahovou väzbou. K tomuto správaniu patrí, že dieťa vyhľadáva blízkosť o osobou na ktorú má vzťahovú väzbu. Dieťa dokáže rozlišovať rôzne osoby a osoba, na ktorú má vzťahovú väzbu slúži ako „bezpečná základňa“

Na základe pozorovania modalít správania detí počas testovej situácie Ainsworthová (1985, In: Cassidy, 2008) zistila, že u detí sa opakujú tri typické vzorce správania. Pomocou štandardizovanej experimentálnej situácie „SST – Strange Situation Test“, klasifikovala jednu istú väzbu (*bezpečnú vzťahovú väzbu – kategória B*) a neisté pripútanie, ktoré delí na dve podkategórie (*neisto vyhýbavá väzba – kategória A* a *neistá ambivalentná väzba – kategória C*). V súčasnosti sa považujú za základné a jasne vymedzené štyri typy vzťahovej väzby (attachmentu). K pôvodným trom typom Ainsworthovej, pridala Main (1997, In Hašto 2005) štvrtý typ vzťahovej väzby *dezorganizovaný/ dezorientovaný typ – kategória D*.

Charakteristika typov vzťahovej väzby

Bezpečná vzťahová väzba – kategória B.

Deti sa s bezpečnou vzťahovou väzbou správajú podľa očakávania. Niektoré deti sa správajú k cudziemu človeku priateľsky, niektoré sú znepokojené neprítomnosťou matky. Pri návrate matky vyhľadávajú jej blízkosť a kontakt s ňou. Deti sa pri matkinom návrate sa tešia, následne sa vrátia k exploračným a hrovým aktivitám. Podľa Spanglera a Grossmana (1999, In Bretherton, Munholland 2008) sa vo fáze odlúčenia od matky deťom zvýšila frekvencia srdca, ktorá je považovaná za znak emocionálneho napätia a vnímame ju ako signál aktivácie väzbového systému.

Neistá vyhýbavá väzba – kategória A

Deti sa s neistou vyhýbavou vzťahovou väzbou stráčia blízkosti s matkou. Po odchode matky nepreukazujú známky úzkosti ani distresu. Deti sa pri matkinom návrate aktívne vyhýbajú jej prítomnosti, ignorujú ju. Prejavujú viac prívetivosti cudziemu človeku v miestnosti. Spangler a Grossman (1999, In Bretherton, Munholland 2008) zistili, že sa deťom pri odlúčení zvýši pulzová frekvencia a hladina stresového hormónu kortizolu sa tiež zvýši, a to aj napriek nepozorovateľnému distresu. To podľa Spanglera (1999) naznačuje, že deti pri odlúčení prežívajú silnú záťaž, ale nereagujú stratégiami zvládania na jej reguláciu.

Neistá ambivalentná väzba – kategória C

Deti s neisto – ambivalentnou väzbou sú veľmi závislé od svojej matky. Deti sú úzkostné, často vyzierajú sklesnuto, cudzej osoby sa boja ešte pred matkiným odchodom. Počas matkinej neprítomnosti sú deti zlostné a extrémne znepokojené. Po matkinom návrate obmieňajú snahu o kontakt a odporom voči priblíženiu. Deti s neisto – ambivalentnou vzťahovou väzbou majú nižšiu schopnosť adaptácie a častejšie sú u nich pozorovateľné poruchy správania a klinické symptómy (Allen et al. 1999).

Dezorganizovaná/ dezorientovaná väzba – kategória D

Dezorientované deti v prítomnosti matky ustrnú v pohyboch, niekedy sa stereotypne kývajú. Pri strachu z cudzieho človeka sa deti od vzťahovej osoby vzdialia. Pri odlúčení kričia, pozerajú sa na dvere. Pri návrate matky neprejavujú snahu o kontakt. Pri dezorientovanej vzťahovej väzbe môžu nastať nezvyčajnú spôsoby správania detí, napríklad, dieťa sa priblíži k matke a tesne pred telesným kontaktom uhne a zmení aktivitu.

Dieťa prežíva úzkosť kvôli vonkajším okolnostiam, jednak má aj strach zo vzťahovej osoby (Hašto, 2005). George a Solomon (1999, In Štefánková, 2005) uvádzajú, že dezorganizácia môže nastať pri ktorejkoľvek z uvedených troch organizovaných kategórií vzťahovej väzby.

Adolescenti, ktorí majú bezpečnú vzťahovú väzbu, a rodičov môžu použiť ako bezpečnú základňu, sú viac samostatní a nezávislí. Naproti tomu, tí ktorí sú pripútaní nieisto majú horšie vzťahy s rovesníkmi, a tiež sa častejšie zapájajú do vysoko rizikového správania (Coyl, 2010).

Vplyv rodičovského správania

Rodičovský výchovný štýl neoblomným spôsobom určuje vznik vzťahovej väzby. **Bezpečná vzťahová väzba** sa vytvorí u dieťaťa, ktoré pociťuje zo správania rodičov istotu a bezpečie. Rodičia by mali adekvátne rozoznávať signály dieťaťa, byť dieťaťu k dispozícii, keď sa dožaduje blízkosti, vyvolať pocit istoty, keď má strach, utíšiť ho, keď prežíva distress. Správny rodičovský štýl je založený na jemnej reakcii rodičov, ktorá obsahuje aj zodpovednosť.

Rodičia, hlavne matka, by mala dieťaťu pomáhať len toľko, koľko je potrebné. Môžeme predpokladať, že sa u dieťaťa sa vyvinie **neistá vzťahová väzba**, keď sa dieťa nenaučí samostatne riešiť úlohy. Adekvátne je, keď rodičia posilňujú u dieťaťa schopnosť sústrediť sa a oceňujú jeho samostatné pokusy k vyriešeniu úlohy. Úlohou rodičov je poskytovanie emočnej a aktívnej podpory dieťaťu. (Bowlby 1988, Hašto 2005)

Môže sa stať, že rodičia zlyhávajú, je to najskôr pre to, že si osvojili nesprávny rodičovský štýl. Nevhodné správanie rodičov netvorí len občasné zlyhania, ale prejavy chronicky nesprávneho postoja. Hašto (2005) prejavy nevhodného rodičovského správania triedi podľa teórií Dornesa et. al na:

- týranie/zlé fyzické zaobchádzanie – prejavuje sa nadmerným telesným týraním, alebo trestaním,
- emočné týranie/ zlé emočné zaobchádzanie – preukazuje sa vyhrážkami, pohrdaním a neustálym kritizovaním,
- zanedbávanie – ktoré predstavuje dlhodobé neuspokojovanie základných potrieb dieťaťa,

- sexuálne zneužívanie – nepatričné vystavovanie dieťaťa priamemu/nepriamemu pohlavnému styku.

Bowlby (1988) poskytuje podrobnejší popis kategórií nevhodného rodičovského správania a zároveň upozorňuje na viaceré spôsoby neadekvátneho správania. Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje typ väzby medzi dieťaťom a matkou je citlivosť matky voči potrebám dieťaťa. Napríklad, dieťa pociťuje ochotu pomôcť a ich starostlivosť len v určitých situáciách. Pri iných situáciách rodičia na signály dieťaťa nereagujú, rodičia sú nedostupní, dokonca sa hrozia stratou lásky, odlúčením, alebo opustením. Podľa Bowlbyho (2010) je problém, že charakter a načasovanie interakcie nie je prispôsobené potrebám dieťaťa. Neisté situácie podľa Bowlbyho (1988) vedú k vytvoreniu nejistej **ambivaletnej vzťahovej väzby**. Dieťa žije v neustálej nejistote a to u neho vyvoláva úzkosť.

U dieťaťa, ktoré je opakovanne odmietané, sa môže vytvoriť **neistá vyhýbavá väzba**. Podľa Bowlbyho (1988) forma nereagovania rodičov na snahy dieťaťa privolať opatrovateľské správanie, zanedbávanie alebo podceňovanie vedie k tomu, že sa deti snažia zriecť náklonnosti a pomoci. Dieťa nadobúda presvedčenie, že sa nemôže na nikoho spoľahnúť a môže čakať iba odmietnutie. Hašto (2005) dodáva, že vzorec nejistej vyhýbavej vzťahovej väzby predisponuje k disociačnej poruche identity. Jednotlivec môže byť v dospelosti označovaný ako narcistický, môže sa u neho objaviť široké spektrum porúch správania.

Vo vytvorení **dezorganizovanej vzťahovej väzby** sa môže reflektovať zneužívanie a týranie. Vedie to k vzniku psychotraumy, alebo integrovaniu často násilného správania do reprezentácie bezpečného vzťahu. Dieťa, neskôr dospelý, manifestujú násilie voči osobe, s ktorou majú láskyplné vzťahy. Mnohokrát sa stáva, že detí dôjde napríklad k násiliu na zvieratách (Hašto, 2005).

1.4 ŠTÝL RODINNEJ VÝCHOVY, VZŤAHOVÁ VÄZBA A ADOLESCENCIA

Langmeier a Křejiřiová (2006) vymedzujú obdobie adolescencie od 15-22 rokov. Obdobie adoslescencie je kritické pre formovanie osobnosti, pre formovanie postojov a názorov na rodičov.

Pre obdobie adolescencie je charakteristická emočná instabilita, impulzívne konanie, nestálosť a nepredvídateľnosť reakcií. Macek (1999) uvádza, že adolescenti sa so svojimi rodičmi snažia udržiavať pozitívne vzťahy aj napriek tomu, že ich kritizujú. Rodičia ostávajú počas dospievania zdrojom sociálnej opory. Podľa Kotekovej et al. (1998) v prípade problémov adolescenti žiadajú o radu svoju matku. Greenberg et al. (1983, In Cassidy, 1999) zistili, že kvalita väzby k rodičom je oveľa silnejšia ako kvalita väzby k vrstovníkom v predikcii pohody adolescentov. Podľa uvedených autorov kvalita vzťahu s oboma rodičmi významne súvisí s ich vnímaným sebavedomím, životnou spokojnosťou a psychickou pohodou.

Adolescencia je obdobím plným výrazných emocionálnych, kognitívnych a behaviorálnych zmien. Tieto vývinové zmeny sú aj súčasťou procesu zmeny vzťahovej väzby od asymetrickej (detskej) k symetrickej (dospeljej). Vzťahová väzba sa v adolescencii od vzťahovej väzby v detstve značne diferencuje. Správanie adolescentov vo vzťahu k rodičom sa môže zdať konfliktné a zmätené. Napriek tomu adolescenti svoje vzťahy s rodičmi vnímajú ako zdroj istoty (Allen, Land 1999).

V adolescencii sa rozvíjajú formálne operácie v myslení, vrátane logického a abstraktného uvažovania. V diferenciacii seba a druhých to umožňuje dramatický pokrok (Bowlby, 1988). Allen a Land (1999) uvádzajú, že takáto diferenciacia umožňuje konzistentnejší pohľad na seba mimo interakcie s primárnymi osobami. Vyššia schopnosť operacionálneho myslenia vedie adolescenta k porovnávaniu citových väzieb k jednotlivým primárnym osobám medzi sebou. Adolescent si môže porovnávaním uvedomiť niektoré nedostatky v emocionálnej podpore.

Proces premeny citovej väzby môže prispieť k dvom extrémom. Proces premeny počas adolescencie môže viesť k zaujatosti vo vzťahu s rodičmi, čo je znakom neistej vzťahovej väzby. Na druhej strane proces premeny môže viesť k objektivite, flexibilite a väčšej otvorenosti vo vzťahu k rodičom, čo je znakom istej vzťahovej väzby v adolescencii (Allen, Land, 1999).

1.5 VÝSKUMNÁ OTÁZKA A HYPOTÉZY

Rodičovské správanie súvisiace s vyššie popísanými štyrmi typmi vzťahovej väzby u detí vedie k zisteniu, že existuje výrazná súvislosť medzi spôsobmi rodičovskej starostlivosti a následným správaním dieťaťa. V našom výskumne sme najprv overili, či aj v našom výskumom súbore existuje vzťah medzi štýlmi výchovy a vzťahovou väzbou. Preto sme si položili výskumnú otázku ktorá znie:

VO: Existuje vzťah medzi štýlmi rodinnej výchovy a vzťahovou väzbou?

Následne sme vzťahy preskúmali podrobnejšie. Výskumy jednotlivých autorov Karavasilis, Doyle, Markiewicz (2003), uvádzajú, že existuje vzťah medzi autoritatívnym výchovným štýlom a bezpečnou vzťahovou väzbou. Autori poukázali, že vzťahová väzba má dôležitý vplyv na pocit bezpečia a psychologickú adaptáciu jedinca v čase dospievania a dospelosti. Podľa Fanga (2004, In Hatamya 2006) je dôležité zistenie, že medzi autoritatívnym štýlom matky aj otca a medzi vzťahovou väzbou je pozitívny vzťah. S tým v protiklade je výskum Heera (2008, In Hatamya 2006), podľa ktorého autoritatívny štýl otca predpovedá vyhýbavú vzťahovú väzbu. Na základe týchto protikladných výsledkov, sme si stanovili H1. Výskum Hatamya et al (2006) dokázali vzťah medzi autoritárskym výchovným štýlom a neistou vyhýbavou vzťahovou väzbou.

Na základe teoretických východísk a realizovaných výskumov sme si stanovili nasledovné hypotézy:

H1: Predpokladáme štatisticky významný pozitívny vzťah medzi percipovaným autoritatívnym výchovným štýlom a bezpečnou vzťahovou väzbou u adolescentov.

H2: Predpokladáme štatisticky významný pozitívny vzťah medzi percipovaným autoritárskym výchovným štýlom a neistou vyhýbavou vzťahovou väzbou a adolescentov.

Na základe výskumu Buist et al, (2004) sme hypotézy testovali zvlášť pre matky a zvlášť pre otcov, pretože výskum ukázal rozdiely vo vzťahovej väzbe k rodičom.

2. METÓDY

2.1 VÝSKUMNÝ SÚBOR

Výskumnú vzorku tvorili študenti Spojenej školy (Obchodná akadémia a Stredná odborná škola) v Modrom Kameni a študenti Gymnázia Augusta Horislava Škultétyho vo Veľkom Ktríši. Výber škôl sme realizovali zámerne na základe prisľúbenej spolupráce vedením škôl. Výber vzorky sme realizovali náhodným výberom. V prvotnej fáze spracovania našu vzorku tvorilo 70 adolescentov. Z výskumného súboru sme vyradili 3 adolescentov pre nedôsledné vyplnenie dotazníka, či už z nedbanlivosti, alebo jedného z rodičov nepoznali. Celkom sme tak získali 67 vyplnených dotazníkov. Výskumu sa zúčastnilo 40 (59,7%) dievčat a 27 (40,3%) chlapcov. Vek študentov sa pohyboval od 16 do 18 rokov. Výskumu sa zúčastnilo 31 študentov gymnázia, 16 študentov obchodnej akadémie a 20 študentov navštevuje strednú odbornú školu.

Tab. 2 Rozloženie výskumného súboru podľa pohlavia

Pohlavie	N	%
Ch	27	40.3
D	40	59.7
Spolu	67	100

Legenda: Ch – chlapec, D – dievča, N – počet respondentov, % - percentá.

Tab. 3 Rozloženie výskumného súboru podľa pohlavia veku

Vek	N	%
16	12	17.9
17	27	40.3
18	28	41.8
spolu	67	100

Legenda: N – počet respondentov, % - percentá

Tab. 4 Rozloženie výskumného súboru podľa pohlavia školy

Škola	N	%
GYM	31	46.3
OA	16	23.9
SOŠ	20	29.9
Spolu	67	100

Legenda: GYM – gymnázium, OA – obchodná akadémia, SOŠ – stredná odborná škola, N – počet respondentov, % - percentá.

2.2 PREDVÝSKUM

Cieľom uskutočneného predvýskumu bolo zistiť, či sú dotazníky ADOR (Adolescent o rodičoch a IPPA (Dotazník citovej väzby) zrozumiteľné pre adolescentov a zároveň určiť časovú náročnosť vyplňania dotazníkov. Predvýskumu sa zúčastnil jeden sedemnášť ročný chlapec a dve osemnášť ročné dievčatá. Vyplnenie oboch dotazníkov adolescentom trvalo cca 20 minút.

Pri vyplňaní dotazníka ADOR sa nevyskytli žiadne nezrovnalosti. Dotazník obsahuje 50 jednoduchých tvrdení zvlášť pre matku, zvlášť pre otca.

V dotazníku IPPA adolescenti nerozumeli presne zneniu invertovaným položkám. Napr. položke číslo 5 „Nemôžem sa spoľahnúť, že mi matka pomôže s riešením problémov.“

Z predvýskumu som vedela, že počas samotnej realizácie výskumu, bude nutné nejasnosti s položkami individuálne vysvetľovať. Adolescentov som po rozdání dotazníkov (pri samotnej realizácii výskumu) vyzvala, aby sa s akoukoľvek otázkou alebo nejasnosťou na mňa obrátili.

2.3 PRIEBEH VÝSKUMU

Náš výskum sme realizovali v Gymnáziu A.H. Škultétyho vo Veľkom Krtíši a v Spojenej Strednej škole v Modrom Kameni. Riaditeľom škôl bola vopred zaslaná žiadosť o vykonanie výskumu (vid'. prílohy). Riaditeľov škôl sme požiadali o informovaný súhlas rodičov. Triedy učitelia informovali rodičov na rodičovskom združení. Rodičia s uskutočnením výskumu súhlasili. Žiadosti na vykonanie výskumu nám boli riaditeľmi škôl potvrdené a následne sme sa telefonicky dohodli na dátume a čase realizácie výskumu.

Výskum trval v každej triede celú vyučovaciu hodinu, t.j. 45 minút. Po príchode do triedy som sa študentom predstavila a požiadala som ich o pomoc pri realizácii výskumu. Po zadaní inštrukcie, ktorá bola aj na samotných dotazníkoch, som ich požiadala o samostatnú prácu pri vyplňaní dotazníkov. Upozornila som ich na to, že v dotazníkoch neexistujú „správne“ a „nesprávne“ odpovede a aby odpovedali len o sebe a svojich pocitoch. Dotazníky boli anonymné, kvôli jednoduchšej administrácii však dotazníky študenti označovali „svojou značkou“ – čo boli ľubovoľné kombinácie písmena a čísla.

Pri odovzdávaní dotazníkov som skontrolovala, či recipienti vyplnili všetky položky a zároveň som im poďakovala za účasť a pomoc pri výskume.

Ukázali sa rozdiely v čase potrebnom na vyplnenie dotazníkov. Študenti gymnázia vyplnili dotazníky v kratšom časovom úseku, študenti strednej odbornej školy – odbor kuchár čašník dokončovali vyplňanie dotazníkov počas prestávky.

2.4 POUŽITÉ METÓDY

Štýl rodinnej výchovy

Na zistenie jednotlivých charakteristík rodinného prostredia sme použili dotazník ADOR – adolescent o rodičoch. Metóda je odvodená od Schaeferovho dotazníka CRPBI (Children' Report od Parental Behavior Inventory) z roku 1965. Matějček a Říčan (1983) korelačnou analýzou dospeli k nasledujúcim faktorom, zisteným vo výchovných postupoch:

1. Pozitívny záujem vs. Hostilita (POZ/HOS)
2. Direktivita vs. Autonómia (DIR/AUT)
3. Nedôslednosť (NED)

Dotazník zisťuje výchovné praktiky, postoje a reakcie rodičov, tak ako sa javia adolescentom. Dotazník je určený pre vekové pásmo 13-18 rokov. Rodinné prostredie opisuje vo vyššie spomínaných troch škálach a dvoch sumárnych škálach: čistá pozitivita a čistá direktivita. Skóre v sumárnych škálach zisťujeme na základe rozdielu medzi opozitnými škálami (čistá pozitivita = pozitivita - hostilita; čistá direktivita = direktivita - autonómia). Skóre v sumárnych škálach odráža prevládajúcu tendenciu rodičov vo

výchovnom štýle. Dotazník má dve časti, adolescenti hodnotia zvlášť otca a zvlášť matku. Dotazník obsahuje 50 položiek, ktoré sú na oboch častiach dotazníka rovnaké.

Vzťahová väzba

K posúdeniu kvality vzťahov (vzťahovej väzby) k rodičom z pohľadu adolescenta sme si zvolili dotazník IPPA – Inventory of Parent and Peers Attachment. Túto metódu vyvinul Armsden a Greenberg v roku 1987. Dotazník posudzuje kvalitu vzťahov k rodičom z pohľadu adolescenta. Pôvodnú verziu tvorí 28 položiek. Širůček a Lacinová (2008) upravili dotazník pre české prostredie a v dotazníku vynechali položky použité na zistenie vzťahu s vrstovníkmi. Pre potreby nášho výskumu sme preložili do slovenčiny skrátený dotazník, ktorý obsahoval 25 položiek pre zisťovanie vzťahovej väzby k matke a 25 položiek pre zisťovanie vzťahovej väzby k otcovi. Adolescent sa vyjadruje do akej miery súhlasí s tvrdeniami zvlášť pre matku a zvlášť pre otca. Dotazník obsahuje tri škály:

1. komunikácia (9 položiek)
2. dôvera (7 položiek)
3. odcudzenie (9 položiek).

Adolescenti sa vyjadrovali k jednotlivým položkám na Likertovej škále v rozmedzí:

Vždy/takmer vždy = 5, často = 4, niekedy = 3, zriedka = 2, nikdy/takmer nikdy = 1.
Položka číslo 3 v škále dôvera a všetky položky v škále odcudzenie musia byť invertované.

3. ANALÝZA VÝSLEDKOV

3.1 VOĽBA ŠTATISTICKÉHO TESTOVACIEHO KRITÉRIA

Na základe stanovených hypotéz sme potrebovali rozlíšiť intenzitu vzťahovej väzby zvlášť pre matku a pre otca. Pomocou jednoduchého výpočtu priemer +/- 1SD sme výskumný súbor rozdelili na recipientov pripútaných bezpečne k matke a k otcovi; zároveň sme ich delili aj na pripútaných neisto k matke aj k otcovi. Toto delenie nám pomohlo podrobnejšie preskúmať vzťahy medzi jednotlivými štýlmi výchovy a typmi vzťahových väzieb.

Tab. 5 Koeficienty šikmosti a strmosti u bezpečne pripútaných adolescentov

BVV	K mame	K otcovi
skewness	.388	.470
kurtosis	-.879	-.128
N	46	37

Legenda: BVV – bezpečná vzťahová väzba, skewness – koeficient šikmosti, kurtosis – koeficient strmosti, N – počet.

Tab. 6 Koeficienty šikmosti a strmosti u neisto pripútaných adolescentov

NVV	K mame	K otcovi
skewness	-2.008	-1.274
kurtosis	6.072	-.115
N	21	20

Legenda: NVV – neistá vzťahová väzba, skewness – koeficient šikmosti, kurtosis – koeficient strmosti, N – počet.

Z N = 67 recipientov je k matke bezpečne pripútaných N = 46 adolescentov a N = 21 recipientov je k matke pripútaných neisto. K otcovi je z N = 67 recipientov pripútaných bezpečne N = 37 recipientov a neisto pripútaných je N = 30 recipientov.

Pri bezpečne pripútaných recipientoch (k matke N=46, k otcovi N=37) sa nám preukázala normálna distribúcia korelovaných premenných. Hodnoty koeficientu šikmosti a strmosti

neprevyšovali hodnoty -1 až +1. Preto sme pri korelácii použili Pearsonov parametrický test. Zisťovali sme hodnotu Pearsonovho koeficientu korelácie.

Pri nieisto pripútaných recipientoch (k matke N=21, k otcovi=30) sa nám nepreukázala normálna distribúcia korelovaných premenných. Hodnoty koeficientu šikmosti a stromosti prevyšovali hodnoty -1 až +1. Preto sme pri korelácii použili neparametrický Spearmanov test. Zisťovali sme hodnotu Spearmanovho korelačného koeficientu.

3.2 VÝSLEDKY

Našu výskumnú otázku sme skúmali na základe vnímaných jednotlivých dimenzií vo výchove zvlášť pre matku a zvlášť pre otca.

Tab 7 Vzťah vnímaných dimenzií v štýle výchovy matky a vzťahovej väzby

	r	Sig. (2-tailed)
POZ	.665 **	.000
AUT	.458**	.000
DIR	.293*	.016
HOS	-.250	.112

Legenda: *. $p < 0,05$; **. $p < 0,01$; POZ – vnímaný pozitívny záujem, AUT – vnímaná autonómia, DIR – vnímaná direktivita, HOS – vnímaná hostilita, r = hodnota Spearmanovho korelačného koeficientu, Sig. - signifikancia

Tab 8 Vzťah vnímaných dimenzií v štýle výchovy otca a vzťahovej väzby

	r	Sig. (2-tailed)
POZ	.778**	.000
AUT	.576**	.000
DIR	.208	.089
HOS	-.322**	.010

Legenda: *. $p < 0,05$; **. $p < 0,01$; POZ – vnímaný pozitívny záujem, AUT – vnímaná autonómia, DIR – vnímaná direktivita, HOS – vnímaná hostilita, r = hodnota Spearmanovho korelačného koeficientu, Sig. - signifikancia

Medzi vnímanou pozitívitou a autonómiou a vzťahovou väzbou je významný pozitívny štatistický vzťah. Hodnota korelačného koeficientu pri vnímanej pozitívite u matky je ($r = .665$) a pri vnímanej autonómii nadobúda hodnotu ($r = .458$), oba výsledky pri hladine významnosti ($p < 0.01$). Znamená to, že čím vyššia vnímaná pozitívita a autonómia je vo výchove zo strany matky, tým je aj vzťahová väzba bezpečnejšia. Medzi vnímanou direktivitou zo strany matky štatisticky významný vzťah neexistuje. Z tabuľky 7 vidíme, že vzťah medzi vnímanou hostilitou matky a vzťahovou väzbou je štatisticky významný vzťah na hladine významnosti ($p < 0.05$). Korelačný koeficient nadobúda hodnotu ($r = .293$).

Medzi vnímanou pozitívitou zo strany otca a vzťahovou väzbou existuje štatisticky významný pozitívny vzťah, hodnota korelačného koeficientu nadobúda hodnotu ($r = .778$) pri hladine významnosti ($p < 0.01$). Štatisticky významný pozitívny vzťah je na hladine významnosti ($p < 0.01$) medzi vnímanou autonómiou otca a vzťahovou väzbou. Nie je štatisticky významný vzťah medzi vnímanou direktivitou a vzťahovou väzbou, hodnota korelačného koeficientu je ($r = .089$). Medzi vnímanou hostilitou vo výchove otca a vzťahovou väzbou existuje štatisticky významný negatívny vzťah, pri hladine významnosti ($p < 0.05$) je hodnota korelačného koeficientu ($r = -.322$)

H1: Predpokladáme štatisticky významný pozitívny vzťah medzi percipovaným autoritatívnym výchovným štýlom a bezpečnou vzťahovou väzbou u adolescentov.

Tab 9 Vzťah medzi vnímaným autoritatívnym výchovným štýlom matky a bezpečnou vzťahovou väzbou

N=42	r	Sig. (2-tailed)
POZ	.818**	.000
AUT	.717*	.004

Legenda: *. $p < 0,05$; **. $p < 0.01$; POZ – vnímaný pozitívny záujem, AUT – vnímaná autonómia, r – Pearsovov korelačný koeficient, Sig. – signifikancia

Tab 10 Vzťah medzi vnímaným autoritatívnym výchovným štýlom otca a bezpečnou vzťahovou väzbou

N =37	r	Sig. (2-tailed)
POZ	.790**	.004
AUT	.367*	.025

Legenda: *. $p < 0,05$; **. $p < 0,01$; POZ – vnímaný pozitívny záujem, AUT – vnímaná autonómia, r – Pearsovov korelačný koeficient, Sig. – signifikancia

Naša prvá hypotéza sa týkala vzťahov medzi vnímanou pozitivitou a autonómiou vo výchove, ktoré tvoria autoritatívny výchovný štýl a medzi bezpečnou vzťahovou väzbou. Uvádzame výsledok korelačnej analýzy zvlášť pre matku a zvlášť pre otca.

Vzťah medzi vnímanou pozitivitou a autonómiou matky a bezpečnou vzťahovou väzbou vidíme v tabuľke 9. V korelačnej analýze boli použité dáta adolescentov, ktorí boli k matke pripútaní bezpečne. Pearsonov korelačný koeficient pri vnímanej pozitivite nadobúda hodnotu ($r = .818$) pri hladine významnosti ($p < 0.01$). Pri vnímanej autonómii nadobúda hodnotu ($r = .717$), tiež pri hladine významnosti ($p < 0.01$). Na základe hodnôt korelačných koeficientov môžeme povedať, že adolescenti, ktorí vnímajú vo výchove zo strany matky pozitivitu a autonómiu (autoritatívny výchovný štýl), majú k matke bezpečnú vzťahovú väzbu.

V tabuľke 10 sa nachádzajú hodnoty Pearsonovho korelačného koeficientu pre vnímanú pozitivitu a autonómiu vo výchove otca. V korelačnej analýze boli použité dáta adolescentov, ktorí vykazovali znaky bezpečnej vzťahovej väzby k otcovi. Pri hladine významnosti ($p < 0.01$) nadobúda pre vnímanú pozitivitu korelačný koeficient hodnotu ($r = .790$). Korelačný koeficient pri hladine pri vnímanej autonómii zo strany otca má hodnotu ($r = .367$) pri hladine významnosti ($p < 0.05$). Výsledky ukazujú, že adolescenti, ktorí vnímajú autoritatívny výchovný štýl zo strany otca majú k nemu aj bezpečnú vzťahovú väzbu.

Tab 11 Vzťah medzi vnímaným autoritárskym výchovným štýlom matky a neistou vzťahovou väzbou

N = 21	r	Sig. (2-tailed)
DIR	.298	.301
HOS	-.236	.416

Legenda: *. $p < 0,05$; **. $p < 0,01$; DIR – vnímaná direktivita, HOS – vnímaná hostilita, r = hodnota Spearmanovho korelačného koeficientu, Sig. – signifikancia

Tab 12 Vzťah medzi vnímaným autoritárskym výchovným štýlom otca a neistou vzťahovou väzbou

N = 30	r	Sig. (2-tailed)
DIR	.528**	.003
HOS	.311	.095

Legenda: *. $p < 0,05$; **. $p < 0,01$; DIR – vnímaná direktivita, HOS – vnímaná hostilita, r = hodnota Spearmanovho korelačného koeficientu, Sig. – signifikancia

Pri testovaní druhej hypotézy ktorá znie H2: Predpokladáme štatisticky významný pozitívny vzťah medzi percipovaným autoritárskym výchovným štýlom a neistou vzťahovou väzbou a adolescentov sme použili neparametrický test, zisťovali sme hodnotu Spearmanovho korelačného koeficientu. V hypotéze sme skúmali vzťah medzi vnímanou direktivitou a hostilitou (ktoré tvoria autoritársky výchovný štýl) zo strany matky a zo strany otca a vyhýbavou vzťahovou väzbou. Výsledky uvádzame zvlášť pre matku a zvlášť pre otca. Vzťah medzi vnímanou direktivitou a hostilitou vo výchove matky a vyhýbavou vzťahovou väzbou vidíme v tabuľke 11. Hodnoty Spearmanovho koeficientu nepreukázali významný štatistický vzťah medzi vnímaným autoritárskym štýlom matky a vyhýbavou vzťahovou väzbou. V tabuľke 12 vidíme, že vnímaná hostilita a vyhýbavou vzťahovou väzbou nie je štatisticky vnímaný pozitívny vzťah. Medzi vnímanou direktivitou pri hladine významnosti ($p < 0,05$) a vyhýbavou vzťahovou väzbou je štatisticky významný vzťah, hodnota Spearmanovho korelačného koeficientu má hodnotu ($r = .528$)

4. DISKUSIA

Cieľom výskumu bolo zistiť či existujú vzťahy medzi vnímaným preferovaným výchovným štýlom rodičov a vzťahovou väzbou u adolescentov. Šramová (2005) uvádza, že výchovný štýl rodiča má významný vplyv na vývin dieťaťa. Výchovný štýl rodiča taktiež zohráva dôležitú úlohu v procese formovania osobnosti dieťaťa. Rodičia určujú prevládajúci výchovný štýl nie len formou kladenia požiadaviek na deti, ale aj emocionálnou podporou. Psychologický význam otca a matky je pri tom rovnaký, ale funkčne sa odlišujú. Úlohu matky a otca v rodine nemení len vývinové obdobie dieťaťa, ale aj vývoj rodiny. V každom období je úloha, resp. rola matky primárnou. Pozitívny postoj a láska k nenarodenému dieťaťu sa ukazuje podľa Oravcovej (2007) ako dôležitý faktor pre zdravý vývin dieťaťa. V prenatálnom období je úlohou otca podporovať a ochraňovať matku. V období novorodenca a batolaťa je úloha matky primárnou, kedy matka predovšetkým uspokojuje biologické a emocionálne potreby dieťaťa. V predškolskom období a v období mladšieho školského veku ostáva matka naďalej primárnou osobou v živote dieťaťa. Úlohou matky je zabezpečovať základné potreby dieťaťa, taktiež dieťa ochraňovať a poskytovať mu istotu. Otec začína byť väčšou autoritou (Oravcová, 2007). Počas pubescencie sa úlohy rodičov stávajú významnejšie v interakcii detí rovnakého pohlavia. Lajčiaková (2005) upozorňuje, že štýl výchovy sa počas adolescencie diferencuje. Adolescent vníma postoje a výchovné praktiky pod vplyvom vedomých aj nevedomých činiteľov. Oravcová (2007) dopĺňa, že to aký budú mať deti ku svojim rodičom vzťah závisí od predchádzajúcich období. Výsledky nášho výskumu ukazujú u adolescentov vysokú percipovanú pozitivitu zo strany matky ktorá pozitívne koreluje so vzťahovou väzbou. Adolescenti vnímajú autonómiu matky vo výchove a tým môžeme povedať, že väčšina matiek v našom výskumnom súbore využíva vo výchove autoritatívny výchovný štýl. Vnímaná pozitivita a autonómia vo výchove sú podľa Kotekovej et al. (1998) tvoria autoritatívny výchovný štýl. Pri hľadaní odpovede na VO sme skúmali aj vnímané jednotlivé dimenzie vo výchove otca. Zistili sme, že adolescenti vo výchove otca percipujú určitú mieru pozitivity. Vo výskumnom súbore boli adolescenti, ktorí vnímali zo strany otca viac direktivity a hostility. Preto sme sa v našom výskume venovali podrobnejšiemu preskúmaniu vzťahov medzi vnímanými dimenziami vo výchove, či už z matkinej strany, alebo z otcovej. Spôsob výchovy vo vzťahu so vzťahovou väzbou ovplyvňuje vývoj osobnosti.

Kulisek (2002) uvádza, že vzťahová väzba sa vytvára už počas prenatálneho obdobia, u každého jedinečným spôsobom. Podľa jednotlivých autorov (Hašto, 2005; Bowlby 2010, Kuisek 2000) je vzťahová väzba (attachment) dieťaťa k primárnej osobe (matke) jeden z určujúcich faktorov vývinu dieťaťa a jeho osobnosti.

V prvej hypotéze sme overovali vzťah medzi vnímaným preferovaným autoritatívnym výchovným štýlom a bezpečnou vzťahovou väzbou. Autoritatívny výchovný štýl je charakterizovaný vrúcnosťou rodičov a súdržnosťou vo vzájomných vzťahoch. Intenzitu vzťahu medzi premennými sme skúmali zvlášť pre matku aj otca. Podľa Lajčiakovej (2005) je u matky dôležitá nežnosť, láskavosť a nežnosť. Štefánková (2005) dopĺňa, že primárne osoby – matky, ktoré registrujú potreby dieťaťa a reagujú na ne (napríklad matka utíši dieťa, pohladí ho) vytvárajú u dieťaťa pocit bezpečia. Naše výsledky ukázali štatisticky významný pozitívny vzťah medzi vnímaným pozitívnym záujmom matky a bezpečnou vzťahovou väzbou. Tieto zistenia korešpondujú s výsledkami výskumu McFarlanena et al (1995, In: Kelly 2011), ktorí identifikujú autoritatívny štýl ako hlavný determinant celkovej pohody u adolescentov. V H1 sme zisťovali vzťah vnímaného autoritatívneho výchovného štýlu otca a bezpečnej vzťahovej väzby u adolescentov. Zistili sme, že medzi premennými existuje významný pozitívny štatistický vzťah. Hodnoty korelačného koeficientu boli iba o niečo nižšie ako u matky. Lajčiaková (2005) uvádza, že vzťahy o otcom sú vplyvným faktorom v procese socializácie počas adolescencie. Adolescenti vnímajú otca veľkorysejšie a otec ponúka viac priestoru na osamostatnenie. Adolescenti vnímajú odmeny od otca motivujúco, pretože je považovaný za „silnejšieho“. Podľa Lajčiakovej (2005) adolescent, ktorý je „pevne zakotvený vo vzťahoch“ s rodičmi má dobré predpoklady pre pozitívny sebaobraz, sebaúctu a vytvára si stabilnú identitu. Kelly et al. (2011) uvádza, že adolescenti ktorí vnímajú pozitivitu vo vzťahoch v rodine, a celkovo vnímajú autoritatívny štýl rodičov majú celkovo vyššie sebavedomie, prežívajú vyššiu životnú spokojnosť a uvádzajú nižšiu mieru depresíí. Rodina je primárnym zdrojom pre vytváranie sociálnych vzťahov. Adolescenti, ktorých, rodičia vychovávajú dôsledne, s láskou, poskytujú dieťaťu dostatočnú autonómiu a prejavujú pozitívny záujem majú k rodičom bezpečnú vzťahovú väzbu. Pre adolescentov je dôležitá vnímaná pozitivita a autonómia od oboch rodičov, i keď matka stále ostáva primárnou osobou. Výsledky nášho výskumu korešpondujú s výsledkami výskumu Karavasilis et al. (2003) a potvrdzujeme, že existuje pozitívny vzťah medzi autoritatívnym výchovným štýlom a bezpečnou

vzťahovou väzbou. Súhlasíme, že percipovaná pozitivita zo strany rodičov a následná bezpečná vzťahová väzba majú dôležitý vplyv na vývin jedinca a formovanie jeho osobnosti. Podľa Čápa (1996) adolescent, ktorý cíti bezpečné zázemie a pozitívny postoj rodičov má predpoklad pre lepšie vytváranie vzťahov k okoliu. Naše výsledky však nekorešponujú s výsledkom Heera (2008), ktorý zastáva názor, že autoritatívny štýl predpovedá vyhýbavú vzťahovú väzbu. Dieťa, pre ktoré matka znamená „bezpečné zázemie“, čiže dieťa cíti dostatok ochrany a bezpečia, získava odvalu skúmať svet okolo seba. Allen a Land (1999) uvádzajú, že adolescenti, ktorí majú istotu, že sa v prípade skutočnej potreby môžu na rodičov obrátiť, skúmajú „možnosti okolo seba“ nezávisle na rodičoch. Na základe výsledkov môžeme vidieť, že vzťahová väzba ostáva relatívne nemenná. Pocit bezpečia koreluje s pozitívnym vzťahom k obom rodičom. Allen a Land (1999) uvádzajú, že u adolescentov s bezpečnou vzťahovou väzbou má osamostatnenie jasnejší priebeh. Adolescenti vykazujú k rodičom viac dôvery a vzájomné vzťahy vyriešia aj keď sa objavia nejaké konflikty, alebo nedorozumenia.

Allen a Land (1999) uvádzajú, že osamostatnenie adolescentov s neistou citovou väzbou od rodičov je charakterizované ťažkosťami a vyššou mierou konfliktov. Adolescenti sa viac vyhýbajú riešeniu problémov, prejavujú voči rodičom oveľa nižšiu mieru dôvery ako adolescenti pripútaní bezpečne. Vyhýbanie sa a pocitovanie vyššej miery hostility a direktivity zo strany rodičov môže vzniknúť u adolescenta nedorozumením. Adolescent si môže záujem rodiča vysvetliť neprimerane, napríklad ako vysokú mieru kontroly. V H2 sme podrobnejšie skúmali vzťah medzi vnímaným autoritárskym výchovným štýlom rodičov a neistou vyhýbavou vzťahovou väzbou. Nezistili sme žiadne významné štatistické vzťahy medzi vnímanou hostilitou a direktivitou zo strany matky. Môže to spôsobovať to, že v našom výskumnom súbore bola väčšina adolescentov k matke pripútaných bezpečne. Podľa Lajčiakovej (2005) miera percipovanej direktivity a hostility môže nastať, keď adolescent neverí dobrému úmyslu rodiča, alebo si rodičovu starostlivosť neadekvátne. Môžeme teda predpokladať, že adolescenti v našom výskumnom súbore percipovali vo vyššej miere matkin záujem a v dyadickom vzťahu matka - adolescent nie sú problémy v komunikácii alebo dôvere. Našom výskumnom súbore sa však ukázala vyššia miera percipovanej direktivity zo strany otca, čo môže signalizovať konfliktnú situáciu, alebo spomínané nepochopenie dobrého zámeru. Je to znakom autoritárskeho výchovného štýlu,

ale keďže sa nám percipovaná hostilita v otcovej výchove nepotvrdila, nemôžeme zovšeobecniť, že vo výchove otcov prevláda autoritársky výchovný štýl.

Vzťahová väzba a štýl rodinnej výchovy sú iba z mála faktorov, ktoré ovplyvňujú zdravý vývin dieťaťa. Oba tieto faktory sú pre dieťa dôležité nie len počas prvých rokov života, ale aj počas dospievania a adolescencie. Jedličková (2005) rodinu považuje za pomyslený stĺp spoločnosti. Rodina by mala plniť niekoľko funkcií, v našej práci zdôrazňujeme hlavne vplyv výchovy na dieťa. Téma rodinnej výchovy sa na prvý pohľad zdá bezproblémova a jednoznačná, no nie jeden rodič považuje výchovu dieťaťa ako záťaž. Tirpák (2010) spomína anketu, ktorej cieľom bolo poukázať na rôznorodosť rodinného prostredia, v ktorom sa dieťa nachádza. Anketa sa uskutočnila v roku 1991 a ukazujú sa zarážajúce výsledky, kde viac ako 30% rodičov priznáva, že najväčším problémom v rodine je výchova, ďalej sú to konflikty a spomínané sú aj finančné ťažkosti. Rodičia si často myslia, že výchova spočíva napríklad v poskytovaní pravidelnej stravy, alebo dodržiavanie hygieny. To však výchova dieťaťa zďaleka nie je. Jedličková (2005) uvádza, že výchova detí v pravom slova zmysle v českých rodinách chýba. Myslíme si, že by sa téme výchovy v slovenských rodinách malo venovať viac pozornosti. V každodennom živote sa nie raz stretáme s tým, že niektorí ľudia boli vychovávaní nedostatočne, alebo neboli vychovávaní vôbec. Výchova, ktorá mala z dieťaťa vychovať vyrovnaného a osobnostne silného jedinca zlyhala. Myslíme si, že je treba poukázať na dôležitosť výchovy v rodinách. Rodičia často nechávajú výchovu na predškolské zariadenia, alebo školy. Skôr by sme odporúčali „vychovávať rodičov“. Naučiť rodičov vychovávať svoje deti, poukázať význam ranných vzťahov. Prácu s rodinami neodporúčame iba v terapii, alebo v psychologickom poradenstve, ale aj na školách, v predškolských zariadeniach. Podporujeme rozvoj terénnej sociálnej práce v obciach a mestách, spoluprácu s rodinami, rodičmi a deťmi. Myslíme si, že by bolo vhodné zmapovať rodinné prostredie, v ktorom deti vyrastajú.

Nemáme v úmysle podceňovať výchovu rodičov a ani spochybňovať úprimnosť študentov pri vyplňaní dotazníkov. Študenti vyplňali síce dotazníky samostatne, no dvoch triedach sa bola pri realizácii výskumu prítomná aj zástupkyňa riaditeľa. Myslíme si, že práve v týchto triedach študenti zo strachu, že zistíme niečo, čím by sme mohli im, alebo ich rodičom mohli uškodiť vyplňali sociálne žiaduce odpovede a tým mohlo nastať mierne skreslenie výsledkov.

ZÁVER

Rodina má v živote každého človeka významný vplyv. Rodina je prvým sociálnym prostredím, do ktorého sa dieťa neustále vracia. Rodinná výchova a vzťahová väzba sú dôležitými faktormi, ktoré ovplyvňujú zdravý vývin dieťaťa a jeho následnú adaptáciu.

Cieľom nášho výskumu bolo preskúmanie vzťahov medzi výchovným štýlom rodičov a vzťahovou väzbou. Zamerali na podrobnejšie preskúmanie vzťahov, medzi premennými u adolescentov. Adolescencia je významným obdobím v živote človeka, adolescent diferencuje svoje názory a postoje práve v tomto období. Zistili sme, že medzi vnímanou pozitivitou a autonómiou vo výchove a bezpečnou vzťahovou väzbou je významný pozitívny vzťah. Preto považujeme za dôležité, venovať témam rodinnej výchovy a vzťahovej väzby viac pozornosti. Dieťa v rodine trávi najviac svojho času a preto je dôležité osvojenie si správnych sociálnych noriem, a postojov. Dôležitý je láskavý prístup rodičov, pretože len starostlivý rodič, ktorý adekvátne reaguje na potreby dieťaťa vychová samostatného osobnostne silného jedinca.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

ALLEN, J. P., LAND, D. 1999 The Attachment System in Adolescence. In: Cassidy, J., Shaver, P. (Eds.) Handbook of attachment theory, research and Clinical Applications. New York: The Guilford Press, p. 429 – 435.

BAKOŠ, Ľ. et al. 1977. Teória výchovy. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 328 s.

BALÁŽ, O. et al. 1987. Výchova činnosť spoločenské prostredie. Bratislava: Veda, 1987. 193 s.

BOWLBY, J. 1988. A secure base: Parent-Child Attachment and Healthy Human Development [online]. New York: Basic Books, 1998. 181 p. [cit. 2012.19.01.] ISBN é-465-07597-5. Dostupné na:

<<http://www.questia.com/read/65497849?title=A%20Secure%20Base%3a%20Parent-Child%20Attachment%20and%20Healthy%20Human%20Development#>>

BOWLBY, J. 2010. Vazba: Teorie raných vztahu mezi matkou a dítětem. Praha: Portál, s.r.o, 2010. 356 s. ISBN 978-80-7367-670-4.

BRETHERTON, MUNHOLLAND. 1999 Internal Working Models in Attachment Relationship. In: Cassidy, J., Shaver, P. (Eds.) Handbook of attachment theory, research and Clinical Applications. New York: The Guilford Press, p. 102 – 127.

BUIST, K et al. 2004. Attachment in Adolescence. In Journal of Adolescence Resarch, vol.16, n. 6, p. 826-850

CASSIDY, J. 1999 The Nature od the Child's Ties. In: Cassidy, J., Shaver, P. (Eds.) Handbook of attachment theory, research and Clinical Applications. New York: The Guilford Press, p. 3 - 22.

COYL, D. D., NEWLAND. A. L. – FREEMAN, H. 2010. Predicting preschoolers' attachment security from parenting behaviours, parents' attachment relationships and their use of social support. In Early Child Development and Care. 2010. vol 180, no.4, p. 499-512.

ČÁP, J. 1996. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. 1.vyd. Praha: ISV, 1996. 302 s. ISBN 80-85866-15-3.

ČÁP, J. 1997. Psychologie výchovy a vyučování. Praha: Karlova Univerzita, 1997. 415 s. ISBN 80-7066-534-3.

DOYL, B. A. – MARKIEWICZ, D. 2005. Parenting, Marital Conflict and Adjustment From Early – to Mid-Adolescence: Mediated by Adolescent Attachment Style? In Journal of Youth and Adolescence. 2005. Vol 34, n 2, P. 97-110.

FONTANA, D. 2003. Psychologie ve školní praxi. Praha: Portál, s.r.o, 2003. 383 s. ISBN 80-7178-626-8.

HARTL, P – HARTLOVÁ, H. Psychologický slovník. Praha: Portál, s.r.o, s. 797. ISBN 978-80-7367-5.

HATAMY, A. et al. 2011. The relationship between parenting styles ant Attachment styles in men and women with infidelity. In Procedia Social and Behavioral Sciences. 2011. Vol 15, p. 3743 – 3747.

HAŠTO, J. 2005. Vzťahová väzba: Ku koreňom lásky a úzkosti. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2005. s 300. ISBN 80-88952-28-X.

HAVLÍK, R. KOŤA, J.2002. Sociologie výchovy a školy. Praha: Portál, 2002. s 174. ISBN 80-7178-635-7.

JEDLÍČKOVÁ, I. 2005. Rodinná výchova v súčasnosti: Iluze nebo nadeje?. In KOLESÁROVÁ, A. (ed.). Rodina na prelome tisícročia: zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 2005. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. ISBN 80-8050-914-X. , s. 346 – 351.

KARAVALLIS, L., - DOYLE, A., - MARKIEWICZ, D. (2003). Associations between Parenting style and Attachment to Mother in Middle childhood and Adolescence. In International Journal od Behavioral Development, vol. 27, n. 2, p. 153-164.

KAČÁNI, V. et al.1999. Základy učiteľskej psychológie. Bratislava: SPN, 1999. S 186. ISBN 80-08-02830-0.

- KELLY, P. 2011. et al. Parenting Style and Personality: Perceptions of Mothers, Fathers, and Adolescents. In *The Journal of Individual Psychology*, 2011. vol 67, no 1, p. 57 – 73.
- KOTEKOVÁ, R. – ŠIMOVÁ, E. – GECKOVÁ, A. 1998. *Psychológia rodiny*. Košice: Pegas s.r.o, 1998. 132 s. ISBN 80-967901-0-2.
- KULÍSEK, P. 2000. Problémy teorie raného citového prílnutí (attachment). In *Československá psychologie*. ISSN 0009-062X, 2000, roč. 44, č. 5, s 404 – 415.
- LAJČIAKOVÁ, P. 2005. Rodičovské spôsoby výchovy z pohľadu adolescentov. In KOLESÁROVÁ, A. (ed.). *Rodina na prelome tisícročia: zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 2005*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. ISBN 80-8050-914-X. , s. 622 – 628.
- LANGMEIER, J.-KREJČÍŘOVÁ, D. 1998. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada, 1998, 343 s. ISBN 80-7169-195-X.
- MACEK, P. 2003. *Adolescence*. 2. upr. vyd. Praha : Portál, 2003. 144s. ISBN 80-7178-747-7
- MANNIOVÁ, J. 2007. Rodičovská autorita a štýly výchovy – činitele ovplyvňujúce výchovu v rodine. In *Pedagogická orientace*. 2007, č.1, s 34-44. ISSN 1211-4669.
- MATĚJČEK, Z. – ŘÍČAN, P. 1983. *ADOR*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy.
- ORAVCOVÁ, J. – ĎURICOVÁ, L. – BINDASOVÁ, O. 2007. *Psychológia rodiny*. Banská Bystrica: UMB: Fakulta humanitných vied, 2007. s 365. ISBN 978-80-8083-490-6.
- SIMPSON, J, BELSKY, J. 1999 Attachment Theory withn a Modern Evolutionary Framework. In: Cassidy, J., Shaver, P. (Eds.) *Handbook of attachment theory, research and Clinical Applications*. New York: The Guilford Press, p. 99 – 122.
- ŠATÁNEK, J. 2004. *Súčasná rodina a jej premeny*. Banská Bystrica: UMB: Fakulta humanitných vied, 2004. S 176. ISBN 80-8083-015-0
- ŠRAMOVÁ, B. 2005. Štruktúra rodinných vzťahov a sebaidentifikácia adolescentov. In KOLESÁROVÁ, A. (ed.). *Rodina na prelome tisícročia: zborník referátov*

z medzinárodnej vedeckej konferencie, Bratislava 2005. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. ISBN 80-8050-914-X. , s. 264 – 267.

ŠTEFÁNKOVÁ, Z. 2005. Citová vazba v detstve a adolescencii vo vzťahu k emočnej regulácii. In Československá psychologie. ISSN 0009-062X, 2005, roč. 49, č. 5, s 432 – 445.

TIRPÁK, P. 2010. Rodinná výchova. Prešov: PU: Gréckokatolícka teologická fakulta, 2010. s 146. ISBN 978-80-555-0142-0.

THOMPSON, A. R. 1999 Early Attachment and Later Development: Familiar questions, New Answer. In: Cassidy, J., Shaver, P. (Eds.) Handbook of attachment theory, research and Clinical Applications. New York: The Guilford Press, p 348- 365.

VORLÍČEK, CH. 1984. Úvod do teórie výchovy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. s 238.

VYHNÁLKOVÁ, H. 2004. Čas proměny v rodině, rodina v proměnách času. [online]. 2004. [cit. 2012-19-01]. Dostupné na internete: <<http://www.i-psychologia.sk/view-151.php>>

VÝROST, J. – SLAMĚNÍK, I. 1998. Aplikovaná sociální psychologie I. Praha: Portál, 1998. s 383. ISBN 80-7178-260-6.

ZELINA, M. 1996. Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava: Iris, 1996. s 230. ISBN 80-967013-4-7.

ZATŤKOVÁ, L. 2002. Zdroje sociálneho odmietania u detí školského veku. In Psychológia a patopsychológia dieťaťa. ISSN 055-5574. 2002. roč. 37, č. 4, s 315 – 323.